समाभ्यां चितिपः प्रोक्तः प्रलम्बेन प्रतान्ववान्॥"
इति गारुडे ६३।६५ अध्यायौ॥

वृषणकच्छूः, स्त्री, (वृषणस्य कच्छूः।) चुद्ररोगविशेषः। तल्लक्षणं यथा,—
"स्नानोत्सादनहीनस्य मलो वृषणसंश्रितः।
प्रक्लिद्यते तदा स्वेदात् कण्डूं जनयते तदा॥
ततः कण्डूयनात् क्षिप्रं स्फोटं स्रावञ्च जायते।
प्राहुर्वृषणकच्छूं तां श्लेष्मरक्तप्रकोपजाम्॥
उत्सादनं उद्वर्त्तनम्। मलः मैल् इति लोके। प्रक्लिद्यते आर्द्रो भवति॥*॥ तच्चिकित्सा यथा,—
"सर्व्वान्दिक्कुष्ठसैन्धवसितसिद्धार्थैः प्रकल्पितो योगः।
उद्वर्त्तनेन नियतं शमयति वृषणस्य कण्डूतिम्॥
भिषग्वृषणकच्छून्तु चिकित्सेत् पामरोगवत्।
अहिपूतननिर्द्दिष्टक्रिययापि च तां हरेत्॥"
इति भावप्रकाशः॥

वृषणाश्वः, पुं, इन्द्रस्य घोटकः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (एतन्नामकवृषविशेषः। यथा, ऋग्वेदे। १। ५१। १३।
"मेनाभवो वृषणाश्वस्य सुक्रतो॥"
"वृषणाश्वस्य एतदाख्यस्य राज्ञः मेनाभवो मेनानाम कन्या भूः।" इति तद्भाष्ये सायणः॥*॥ सेचनसमर्थाश्वयुक्ते, त्रि। यथा, ऋग्वेदे। ८। २०। १०।
"वृषणाश्वेन मरुतो वृषघ्नुना रथेन वृषनाभिना॥"
"वृषणाश्वेन वृषभिः सेचनसमर्थैरश्वैरुपेतेन।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

वृषणस्वसु, स्त्री, इन्द्रस्य धनम्। इति जटाधरः॥ (त्रि, वर्षणकर्त्ता। यथा, ऋग्वेदे। २।४१।८।
"न यत्परो नान्तर आदधर्षद्वृषणस्वसू॥"
"वृषणस्वसू द्वे धनस्य वर्षितारौ।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

वृषदंशकः, पुं, (वृषं मूषिकं दशतीति। दंश+ण्वुल्।) विड़ालः। इत्यमरः॥ (यथा, साहित्यदर्पणे १० परिच्छेदे।
"क्षिपसि शुकं वृषदंशकवदने॥")

वृषध्वजः, पुं, (वृषो ध्वजो वाहनं यस्य।) शिवः। इत्यमरः॥ (यथा, काव्यादर्शे २ स्वभावाख्याने।
"जटाभिः स्निग्धताम्राभिराविरासीद्वृषध्वजः॥")
हैरम्बः। पुण्यकर्म्मा। इति विश्वः॥

वृषध्वाङ्क्षी, स्त्री, नागरमुस्ता। इति राजनिर्घण्टः॥

वृषनाशनः, पुं, (वृषस्य नाशनं यस्मात्।) विड़ङ्गः। इति शब्दमाला॥

वृषपतिः, पुं, (वृषस्य पतिः।) षण्डः। शिवः। इति केचित्॥

वृषपत्रिका, स्त्री, वस्त्रान्ती। इति राजनिर्घण्टः॥

वृषपर्णी, स्त्री (वृषस्य मूषिकस्य कर्ण इव पर्णं यस्याः। ङीष्।) आखुपर्णी। इति रत्नमाला॥

वृक्षविशेषः। पुराती इति भाषा। तत्पर्य्यायः। दध्याली २ चक्राङ्गी ३ सुदर्शना ४। इति राजनिर्घण्टः॥

वृषपर्व्वा, [न्] पुं, शिवः। दैत्यभेदः। (यथा, महाभारते। १। ६७। १६।
"वृषपर्व्वेति विख्यातः श्रीमान् यस्तु महासुरः॥"
अस्य विवरणन्तु तत्रैव द्रष्टव्यम्॥*॥) भृङ्गारवृक्षः। कशेरुः। इति विश्वः॥ (विष्णुः। यथा, महाभारते। १३। १४६। ४१।
"वृषाङ्की वृषभो विष्णुर्वृषपर्व्वा वृषोदरः॥"
राजविशेषः। यथा, मार्कण्डेयपुराणे। १३४।५।
"जगृहे नरराजस्य सकाशाद्वृषपर्व्वणः॥")

वृषभः, पुं, (वृष सेचने। वृष+"ऋषिवृषिभ्यां कित्।" उणा० ३। १२३। इति अभच्। स च कित्।) वृषः। (यथा, मनौ। ९। ५०।
"यदन्यगोषु वृषभो वत्सानां जनयेच्छतम्॥") श्रेष्ठः। (यथा, महाभारते। ३। ३३। ८७।
"सृञ्जयैः सह कैकेयैर्व्वृष्णीनां वृषभेण च॥")
वेदर्भीरीतिभेदः। इति मेदिनी॥ आदिजिनः। इति हेमचन्द्रः॥ कर्णरन्ध्रम्। ऋषभनामौषधम्। इत्युणादिकोषः॥*॥ (चतुर्व्विधपुरुषान्तर्गतपुरुषविशेषः। यथा,—
"शशके पद्मिनी तुष्टा चित्रिणी रमते मृगम्।
वृषभे शङ्खिनी तुष्टा हस्तिनी रमते हयम्॥"
इति रतिमञ्जरी॥)
गोशब्दे अलिखनात् प्रसङ्गादत्र आतिदेशिकगोहत्या लिख्यते।
"गामाहारं प्रकुर्व्वन्तं पिबन्तं यो निवारयेत्।
याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्याञ्च लभेत्तु सः॥
दण्डैर्गास्ताड़यन्मूढो यो विप्रो वृषवाहनः।
दिने दिने गवां हत्यां लभते नात्र संशयः॥
ददाति गोभ्य उच्छिष्टं भोजयेद्वृषवाहकम्।
भोजयेद्वृषवाहान्नं स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्॥
वृषलीपतिं याजयेद्यो भुङ्क्तेऽन्नं तस्य यो नरः।
गोहत्याशतकं सोऽपि लभते नात्र संशयः॥
पादं ददाति वह्नौ यो गाञ्च पादेन ताड़येत्।
गृहं विशेद्दधौताङ्घ्रिः स्नात्वा गोवधमालभेत्॥
यो भुङ्क्तेऽस्निग्धपादेन शेते स्निग्धाङ्घ्रिरेव च।
सूर्य्योदये च द्विर्भोजी स गोहत्यां लभेत् ध्रुवम्॥
अवीरान्नञ्च यो भुङ्क्ते योनिजीवी च ब्राह्मणः।
यस्त्रिसन्ध्याविहीनश्च स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्॥
पितॄंश्च पर्व्वकाले च तिथिकाले च देवताः।
न सेवतेऽतिथिं यो हि स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्॥
स्वभर्त्तरि च क्रुद्धे वा भेदबुद्धिं करोति या॥
कटूक्त्या ताड़येत् कान्तं सा गोहत्यां लभेत् ध्रुवम्।
गोमार्गं खननं कृत्वा ददाति शस्त्रमेव च।
तड़ागे वा तदूर्द्धे वा स गोहत्यां लभेद् ध्रुवम्॥
प्रायश्चित्तं गोवधस्य यः करोति अतिक्रमम्।
अर्थलोभादथाज्ञानात् स गोहत्यां लभेत् ध्रुवम्॥
राजके देवके यत्नाद्गोस्वामी गां न पालयेत्।
दुःखं ददाति यो मूढो गोहत्यां लभते ध्रुवम्॥
प्राणिनं लङ्घयेद् यो हि देवाचामनलं जलम्।
नैवेद्यं पुण्यमन्नञ्च स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्॥
शश्वन्नास्तीति यो वादी मिथ्यावादी प्रतारकः।
देवद्वेषी गुरुद्वेषी स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्॥
देवताप्रतिमां दृष्ट्वा गुरुं वा ब्राह्मणं सति!।
न सम्भ्रमान्नमेद्यो हि स गोहत्यां लभेत् ध्रुवम्॥
न ददात्यग्निषं कोपात् प्रणताय च यो द्विजः।
विद्यार्थिने च विद्याञ्च स गोहत्यां लभेत् ध्रुवम्॥
गोहत्या ब्रह्महत्या च कथिता चातिदेशिकी।
यथा श्रुतं सूर्य्यवक्त्रात् किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते प्रकृतिखण्डे २७ अध्यायः॥

वृषभगतिः, पुं, (वृषभेण गतिर्यस्य।) शिवः। इति हारावली॥

वृषभध्वजः, पुं, (वृषभः ध्वजो वाहनं यस्य।) शिवः। इति केचित्॥ (यथा, रघुः। २।३६।
"असुं पुरः पश्यसि देवदारुं
पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन॥")

वृषभाक्षी, स्त्री, इन्द्रवारुणी। इति राजनिर्घण्टः॥

वृषभाक्षि, स्त्री॥

वृषभानुः, पुं, सूरभानुपुत्रः। स च राधिकापिता। यथा,—
"सुचन्द्रो वृषभानुश्च ललाभ जन्म गोकुले।
पद्मावत्याञ्च जठरे सूरभानस्य रेतसा॥
जातिस्मरो हरेरंशः शुक्लपक्षे यथा शशी।
ववर्द्धानुदिनं तत्र व्रजगेहे व्रजाधिपः॥
कलावती कान्यकुब्जे बभूवायोनिसम्भवा।
जातिस्मरा महासाध्वी सुन्दरी कमलाकला॥
कान्यकुब्जे वृषश्रेष्ठो भनन्दन उरुक्रमः।
स तां संप्राप योगान्ते यज्ञकुण्डसमुत्थिताम्॥
कृत्वा वक्षसि राजेन्द्र स्वकान्तायै ददौ मुदा।
मालावतीं स्नानं दत्त्वा तां पुपोष प्रहर्षिता।
ददर्श नन्दः पथि तां गच्छतीञ्च मुदान्वितः॥
नन्द उवाच।
शृणु राजेन्द्र वक्ष्यामि विशेषवचनं शुभम्।
सम्बन्धं कुरु कन्याया विशिष्टेन च सांप्रतम्॥
सूरभानसुतः श्रीमान् वृषभानुर्व्रजाधिपः।
नारायणांशो गुणवान् सुन्दरश्च सुपण्डितः॥
कन्या तेऽयोनिसंभूता यज्ञकुण्डसमुद्भवा।
त्रैलोक्यमोहिनी शान्ता कमलांशा कलावती।
स च योग्यस्तदुहितुस्तद्योग्या ते च कन्यका॥
भनन्दन उवाच।
सम्बन्धो हि विधिवशो न मे साध्यो व्रजाधिप।
प्रजापतिर्योगकर्त्ता जन्मदाताहमेव च॥
वृषभानुप्रिया धात्रा लिखिता चेत् सुता मम।
पुरा भूतेव को वाहं केनान्येन निवार्य्यते॥
वृषानुज्ञामुपादाय व्रजश्रेष्ठो व्रजं गतः।
गत्वा स कथयामास सूरभानस्य संसदि॥
सूरभानश्च यत्नेन नन्देन च समादरम्।
सम्बन्धं योजयामास गर्गद्वारा च सत्वरम्॥
वृषभानुर्मुदा युक्तः प्राप्य ताञ्च कलावतीम्।